

Tadas Leončikas

Asimiliacijos prielaidos ir mokyklos pasirinkimas: pirmokų tėvų grupių palyginimas

Santrauka. *Straipsnio paskirtis – įvertinti socialinius etniškumo ypatumus, kuriais pasižymi skirtingus švietimo sektorius (t.y. mokyklas pagal skirtingą dėstymo kalbą) pasirenkantys žmonės. Įvertinus pamatinius socialinius demografinius bruožus pagal 2005 m. apklausos duomenis, pirmokų tėvų grupės skiriasi savo socialine padėtimi. Prielaidos asimiliacijai siejamos su socialinio mobilumo strategija. Teigiama, jog mokyklos pasirinkimas yra integracijos ir asimiliacinių nuostatų išraiška, o ne asimiliacijos veiksnys: pirmiau įvyksta būsimų pirmokų tėvų integracija į lietuvišką socialinę terpę, o tik po to renkama mokykla. Etninės kilmės įvairovė tarp Lietuvos pirmokų analizė atskleidžia, jog rusų kalba ir rusiška mokykla integruoja platesnį spektrą nelietuviškos populiacijos negu analogiški lietuviškieji institutai.*

Įvadas

Lietuvos švietimo sistemoje gana efektyviai funkcionuoja keli kalbiniai sektoriai. Ugdymą lietuvių kalba papildoma rusų ir lenkų kalbomis. Šioje sistemoje išlikę ir ankstesnieji mokyklų tinklo, mokytojų rengimo, mokymo turinio rengimo ir mokymo priemonių leidybos elementai. Daug dėmesio skiriama ugdymo turiniui. Siekiama derinti šį turinį atsižvelgiant į sektorius, susieti jį su socializacijos ir pilietiškumo vizija.

Analizuojant etninius Lietuvos švietimo sistemoje vykstančių procesų aspektus vyrauja nuostatų aptarimas, domimasi kalbų mokėjimu bei vartojimu, identiteto, tautiškumo temomis (Tamošiūnas ir kt. 2003; Ranonytė 2004). O socialiniai aspektai nė-

ra išsamiai analizuoti, nors švietimo prienamumo ir etninės įvairovės klausimai buvo keliami. Šiame straipsnyje siekiama daugiau dėmesio skirti ne nuostatoms, o socialinei padėčiai, kurią užima skirtingus švietimo sektorius pasirenkantys žmonės, pagnagrinti, kaip tai susiję su asimiliacijos prielaidomis.

Asimiliacija yra viena iš tautinių mažumų bendruomenėse keliamų temų, kai svarstomi mokyklų reformos klausimai. Galima daryti įvairias prielaidas apie priežastis, dėl kurių kinta pirmokų skaičiai ir proporcijos atskiruose švietimo sektoriuose (žr. 1 lent.), tačiau pats procesas yra pastebėtas ir vertinamas prieštarų. Mokyklų

pertvarka etninėms bendruomenėms yra gana jautri tema, siejama su jų etninės grupės raida ir išlikimu. Ir etninės mažumos, ir etninės daugumos (ypač žmonės, susiję su švietimo sistema) pasiskirstymą kalbiniuose sektoriuose kartais vertina ne kaip individualaus apsisprendimo, o kaip etninių bendruomenių konkurencijos objektą.

Švietimo sektoriaus pasirinkimas yra ir bus aktualus asimiliacijos raidai tol, kol šie sektoriai išsaugos etninį atspalvį. Lietuvoje, kaip yra konstatavęs Tamošiūnas (2003), dėstyto kalba kasdienybėje tapatinama su mokyklos priklausomybe etninei bendruomenei. Tad mokyklos pasirinkimas arba mokyklos parinkimas pirmokų amžiaus vaikams – net tais atvejais, kai tai nėra sąmoningai pasirinkta asimiliacijos kryptis – sustiprina prielaidas vienos arba kitos etninės tapatybės konstravimui. Daugiakultūrinis idealas (siekis ugdymo procese derinti įvairias kultūras) vis dėlto nepajėgia visiškai panaikinti ir ignoruoti kultūrinio ir istorinio konteksto, kuris daugeliu atveju yra nacionalinis ir etnis. Sociologinė analizė turėtų skverbtis giliau, atskirti deklaruojamą idealą nuo visuomet konkrečiame kontekste išsisknijusios tikrovės.

XX a. antroje pusėje asimiliacijos sąvoka tapo politiškai diskredituota, siejama su praradimais, ir dėl to asimiliacijos teorijos nebuvo plėtojamos. Tačiau asimiliacija (bendriausia prasme) – tai lygiavertis etninių mažumų narių egzistavimas be visuomenėje reikšmę turinčių kultūrinių, socialinių ar asmeninių skirtumų. Kilmės grupė

individui praranda reikšmę ir jis ima tapintis su kita (pavyzdžiui, dominuojančia) grupe. Asimiliacijos šiuolaikinėje visuomenėje analizė turi įvertinti daugumos vaidmenį: individo norą priklausyti grupei visuomet turi patvirtinti priimanti grupė (Leončikas 2005). Be to, analitinę sąvokos vertę mėginęs išryškinti Brubakeris (2001; 534) pabrėžė, kad esminis elementas asimiliacijos sąvokoje – tai supanašėjimas, o ne tapatybė. Jei pripažįstame, kad asimiliacija yra procesas, kurio metu grupės B nariai, dažniausiai – mažumos, įsilieja į grupę A (supanašėja su ja), tai aktualu tirti tuos požymius, kurie atspindi socialinį supanašėjimą, ir žingsnius, kuriais jis pasiekiamas.

Pradinės mokyklos su dėstomąja lietuvių kalba parinkimas savo vaikams yra vienas tokių žingsnių. Svarbu tas faktas, jog Lietuvoje (o ypač Vilniuje) egzistuoja galimybė *pasirinkti* mokyklą su pageidaujama dėstyto kalba. Kol prieinama švietimo infrastruktūra skirtingomis dėstyto kalbomis, šis pasirinkimas yra realaus tėvų apsisprendimo, savitų motyvų, preferencijų ir reakcijų į socialinį kontekstą rezultatas.

Kaip galima empirinio tyrimo kategorija, kuria remiantis galima įvertinti asimiliacinio pobūdžio elgesį, pasirinkti pirmos klasės mokinių tėvai. Straipsnyje analizuojami 2005 m. pabaigoje atliktos apklausos duomenys apie pirmokų tėvus trijuose kalbiniuose sektoriuose, atrenkant respondentes per mokyklas lietuvių, rusų ir lenkų dėstomosiomis kalbomis¹. Tyrimo tikslas – išnagrinėti, kaip asimiliacinio pobūdžio el-

¹ Tyrimą „Mokyklos pasirinkimas“ organizavo Socialinių tyrimų institutas, apklausą 2005 m. gruodžio mėn. vykdė rinkos analizės ir tyrimų grupė RAIT. Tyrimą rėmė Švietimo ir mokslo ministerija.

1 lentelė. Mokyklų lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis ir mokinių skaičiaus kaita 1996-2005 m. (Švietimo informacinių technologijų centro duomenys)

												Santykis
												2005 / 1996
<i>Metai</i>		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
	<i>Lietuvių k.</i>	2037	2048	2046	2038	2031	1953	1857	1616	1351	1325	0,65
Mokyklų sk.	<i>Rusų k.</i>	85	80	74	69	68	61	56	58	57	44	0,52
	<i>Lenkų k.</i>	58	63	71	73	74	80	81	83	77	60	1,03
<i>Metai</i>		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
	<i>Lietuvių k.</i>	450139	466097	480122	496979	511614	506448	501841	495552	479150	468669	1,04
Mokinių sk.	<i>Rusų k.</i>	40847	39452	38078	35058	33305	30531	27583	26217	17576	20314	0,50
	<i>Lenkų k.</i>	9576	11282	12380	13084	13627	14629	14305	13813	13055	11745	1,23
	<i>Iš VISO</i>	502558	518828	532578	547120	560546	553609	545731	537585	511785	502733	
<i>Procentais</i>	<i>Lietuvių k.</i>	90%	90%	90%	91%	91%	91%	92%	92%	94%	93%	
<i>nuo bendro</i>	<i>Rusų k.</i>	8%	8%	7%	6%	6%	6%	5%	5%	3%	4%	
<i>skaičiaus</i>	<i>Lenkų k.</i>	2%	2%	2%	2%	2%	3%	3%	3%	3%	2%	
<i>Metai</i>		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
	<i>Lietuvių k.</i>	47709	49729	48798	46215	43230	37984	36789	36277	32169	31373	0,66
Pirmokų sk.	<i>Rusų k.</i>	2672	2550	2206	1890	1742	1509	1355	1313	820	1013	0,38
	<i>Lenkų k.</i>	1113	1109	1108	1030	1022	913	956	841	787	661	0,59
	<i>Iš VISO</i>	51494	53388	52112	49135	45994	40406	39100	38431	33776	33047	
<i>Procentais</i>	<i>Lietuvių k.</i>	93%	93%	94%	94%	94%	94%	94%	94%	95%	95%	
<i>nuo bendro</i>	<i>Rusų k.</i>	5%	5%	4%	4%	4%	4%	3%	3%	2%	3%	
<i>skaičiaus</i>	<i>Lenkų k.</i>	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	

gesys susijęs su socialinio mobilumo strategijomis.

Etniniams tyrimams labai aktualūs tarpgrupiniai palyginimai. Tik jų dėka galima tikėtis aptikti, kurie veiksniai specifiskai būdingi tam tikrai mažumai, o kurie ky-la iš dominuojančios visuomenės dalies. Tačiau asimiliacijos atveju pats tyrimo objektas yra tarp grupių išsityrusi riba, todėl sunku ne tik analitiškai tiksliai nubrėžti skiriamąją ribą tarp grupių, bet ir empiriškai apibrėžti asimiliacijos procese dalyvaujančių individų aibę² tol, kol asimiliacija nėra pasibaigusi, ir kol negalime įvertinti grupių santykio arba naujai susiformavusių tapybių dviem skirtingais laiko momentais.

Įvairios asimiliacijos studijos viename ar kitame lygmenyje mėgindavo identifikuoti socializacijos agentus, nustatyti asimiliacijos mastą, tempus ir pan. Tačiau daugumai asimiliacijos aiškinimų, kaip ir didelei daliai etniškumo bei nacionalizmo studijų, būdinga tai, ką Brubakeris (2004) įvardija kaip perdėtą grupės akcentavimą³. „Grupizmui“ būdinga tai, jog grupių egzistavimas priimamas kaip duotybė, grupės laikomos savarankiškais veikėjais arba manoma, kad socialiniai pokyčiai vyksta aiškiai apibrėžtose grupėse (Brubaker 2004). Pagrindinis Brubakerio metodologinės kritikos akcentas tas, kad visuomeninės praktikos kategorijos (grupių pavadinimai, kuriais operuo-

jama viešajame diskurse ir etninės mobilizacijos procesuose) imamos taikyti kaip analizės kategorijos. Tačiau Brubakerio kritika svarbi ir tuo, kad jis taip pat atmeta tiesmuką socialinį konstruktyvizmą, kurio masinis paplitimas tik atitolino sociologiją nuo konkrečių, reikšmingiausių socialinių veiksnių identifikavimo ir analizės. Didesnį dėmesį vertėtų skirti socialiniam kontekstui, ypač asimiliacijos atveju, kai grupių ribos peržengiamos ir kinta ne tik individo „priklausomybės“ grupėms laipsnis, bet ir tos priklausomybės kriterijai. Straipsnyje, nors ir remiamasi apibendrintu iš anksto apibrėžtų kategorijų lyginimu, tačiau daugiausia dėmesio skiriama tiems veiksniams, kurie aktualūs individo lygmenyje ir gali turėti įtakos jo(s) socialiniam mobilumui.

Tyrimo pobūdis

Čia dažniausiai aptariamasi ir tarpusavyje lyginamos iš anksto apibrėžtos keturios kategorijos:

- a) lietuvių kilmės respondentai, leidžiantys vaikus į mokyklas lietuvių dėstomąja kalba,
- b) nelietuvių kilmės respondentai, leidžiantys vaikus į mokyklas lietuvių dėstomąja kalba,
- c) respondentai, leidžiantys vaikus į mokyklas lenkų dėstomąja kalba,

² Dėl to toliau pateikiamas išsamus atrankos paaiškinimas.

³ Tai būdinga ir įvairiems istoriniams (skirtiems tautos, tautinės savimonės formavimuisi), ir sociologiniams tyrimams (dažnai skirtiems imigrantų grupėms), ir teorinėms asimiliacijos aiškinimo schemoms, pavyzdžiui, Lalluka (1990), Kalnius (1998) ir kt. Apie sociologines asimiliacijos sampratas žr. Leončikas (2005).

d) respondentai, leidžiantys vaikus į mokyklas rusų dėstomąja kalba.

Lietuvių kilmės respondentais laikomi tie, kurie nurodė, jog abu jo(s) tėvai yra lietuviai. Nelijetuvių kilmės respondentais laikomi tie, kurie nurodė, kad abu tėvai arba vienas iš tėvų – nelietuvis. Iš šios apklausos nesužinome, kokią proporciją lietuviškose mokyklose sudaro nelietuvių kilmės mokiniai, tačiau apklausa atspindi, kaip paplitę tie bruožai, kuriais pasižymi lietuviškas mokyklas pasirenkantys tėvai (ir lietuvių, ir nelietuvių kilmės).

Anketinei apklausai⁴ taikyta disproporcinė stratifikuota atranka, kur pagrindinis stratifikacijos kriterijus atrenkant – mokyklos lietuvių dėstomąja kalba ir nelietuvių dėstomąja kalba. Mokyklų atranka atlikta naudojantis Švietimo informacinių technologijų centro pateiktu Lietuvos mokyklų sąrašu ir duomenimis apie pirmų klasių ir mokinių jose skaičių. Kiekviename mokyklų pogrupyje pagal dėstomąją kalbą (t.y. lietuvių, lenkų ir rusų⁵) sąrašas buvo išdėstytas mažėjimo tvarka: nuo mokyklos, kurioje pirmokų skaičius didžiausias, iki mo-

kyklos, kurioje šis skaičius mažiausias. Kiekviename pogrupyje, pradedant sąrašo pradžia, buvo parenkama kas antra mokykla. Šitaip siekta gauti imtį, kuri kuo labiau reprezentuotų tas mokyklas, kuriose telkiasi dauguma pirmokų. Lietuviškų mokyklų atranka vykdyta tuo pačiu principu, tačiau tik tų savivaldybių teritorijose, kuriose yra atrinktos mokyklos rusų ir lenkų dėstomąja kalba⁶.

Atrinkus klases, apklausiamas vienas iš tėvų. Mokyklose rusų kalba buvo apklausiamama po vieną klasę. Kadangi bendras pirmokų skaičius, tenkantis vienai mokyklai lenkų kalba, santykiškai mažesnis, o klasės – smulkesnės, lenkiškose mokyklose buvo apklausiamama po vieną arba dvi klases. Kiekvienoje mokykloje lietuvių kalba siekta surinkti pusę lietuvių, kitą pusę – numanomos nelietuvių kilmės respondentų. Pirmoji dalis buvo atrenkama pagal žingsnį, antroji dalis – remiantis mokytojų žiniomis apie pirmokus ir jiems/joms tarpininkaujant. Mokytojai paprastai įvertina mokyklą pradėjusių lankyti pirmokų kalbos žinias ir žino, kurie vaikai iš šeimų, kuriose lietuvių kalba nė-

⁴ Anketinė apklausa, respondentams pildant anketą patiems. Siekiant užtikrinti anonimiškumą, su kiekviena anketa pateiktas ir vokas, kuriame ji buvo gražinama užpildžius. Anketos buvo dalinamos tėvų susirinkimo metu arba padedant mokytojoms, kai tėvai ateina pasiimti vaikų.

⁵ Mišrios mokyklos (tos, kuriose dėstoma keliomis kalbomis) nebuvo nagrinėjamos; buvo pasirinkti „gryniję“ variantai – mokyklos, turinčios aiškiai apibrėžtą kalbinį, o dėl to ir numanomą etninį pobūdį. Nors tiksliausia ir korektiškiausia būtų vadinti mokyklas išsamiai nurodant dėstomąją kalbą, lakoniškumo dėlei straipsnyje sakoma – „lietuviškos, lenkiškos, rusiškos mokyklos“, o tėvų grupės pavadinamos „rusakalbiais, lenkakalbiais, lietuviakalbiais“ tik pagal tai, kokią dėstymo kalbą parinko savo vaikams. Norint atsiriboti nuo nekorektiško dėstymo kalbos ir mokyklos priklausymo kokiam nors etninei bendruomenei sutapatavimo, nevartojamas labiau įprastas ir lietuvių kalbai būdingesnis apibūdinimas „lietuvių, lenkų, rusų mokykla“.

⁶ Norint susipažinti su atrinktų mokyklų, kuriose buvo vykdoma apklausa, sąrašu, galima kreiptis į straipsnio autorių.

2 lentelė. **Imties reprezentatyvumas (imties dydžio ir pirmokų skaičiaus palyginimas).**

	<i>Mokyklos lietuvių k.</i>		<i>Mokyklos rusų k.</i>	<i>Mokyklos lenkų k.</i>
	<i>lietuviai</i>	<i>nelietuviai</i>		
A. 2005-2006 m. mokyklų skaičius	1325		44	60
B. Apklausoje dalyvavusių mokyklų sk.	21		17	11
C. 2005-2006 m. pirmokų skaičius	31373		1013	661
D. Pirmokų skaičius mokyklose, kurios buvo įtrauktos į apklausą	1595		655	339
E. Pirmokų skaičius, kurių tėvai pakliuvo į apklausą (imties dydis)	253	164	206	206
F. D / C	5 proc.		65 proc.	51 proc.
G. E / D	26 proc.		31 proc.	60 proc.
H. E / C (apklausta dalis nuo visų pirmokų skaičiaus)	1,3 proc.		20 proc.	31 proc.

ra gimtoji. Kitaip tariant, į nelietuvių kilmės mokinių tėvus mokytojai gali kreiptis tiesiogiai remdamiesi savo pažintimi su jais.

Realioji imtis šiek tiek skiriasi nuo iš anksto numatyto kiekvienos jų dydžio (200): lietuvių kilmės respondentų skaičius – 253; nelietuvių, pasirinkusių lietuviškas mokyklas – 164; rusiškose ir lenkiškose mokyklose – po 206⁷. 2005–2006 mokslo metais iš viso buvo 33047 pirmokai. Lenkų mokyklas lankė 661 pirmokas, rusų mokyklas – 1013. Tai rodo, kad buvo apklausti beveik trečdalis lenkų mokyklas lankančių pirmokų tėvai, ir penktadalis rusų mokyklas lankančių mokinių tėvai (2 lent.).

Apklausa vyko 12-oje mokyklų lenkų kalba, 17-oje – rusų kalba, 21-oje – lietuvių kalba. 2005 m. mokslo metų pradžioje buvo 60 mokyklų dėstomąja lenkų kalba, 44 – rusų kalba ir 1325 – lietuvių kalba. Nors,

pavyzdžiui, lenkų mokyklų skaičius apklausoje (12) yra santykiškai nedidelis palyginti su bendru jų skaičiumi (60), taikytas atrankos metodas leidžia reprezentuoti didžiąją šias mokyklas pasirinkusių žmonių dalį. Lenkakalbėse mokyklose, įtrauktose į imtį, mokosi 60 proc. visų lenkakalbių pirmokų, o imtis sudaro beveik trečdali. Į imtį įtrauktose rusakalbėse mokyklose mokosi 65 proc., o imtis sudaro penktadali visų rusakalbių pirmokų.

Lietuviakalbės mokyklos, kaip minėta, buvo atrenkamos tik tose savivaldybėse ir tose jų vietovėse, kuriose buvo į imtį pakliuvusios kitakalbės mokyklos. Tai reiškia, kad buvo apklausiami ten, kur tėvai turėjo realią galimybę leisti vaikus ir į lietuvišką, ir į mokyklą su kita dėstymo kalba. Todėl lietuviškoji imtis neatspindi visų mokyklų apibendrintai, tačiau atspindi, kuo pasižymi lie-

⁷ Nors siekta, jog pusė anketų pakliūtų motinoms, pusė – tėvams, dažniau anketas perimdavo ir pildė moterys.

3 lentelė. Imties geografinė apimtis.

	Mokyklos lietuvių k.				Mokyklos rusų k.		Mokyklos lenkų k.	
	lietuviai		nelietuviai		N	%	N	%
	N	%	N	%				
Vilniaus mieste	127	50.2	70	42.7	99	48.1	134	65,0
Vilniaus raj.	16	6.3	35	21.3	-	-	43	20,9
Klaipėdoje	74	29.2	13	7.9	41	19.9	-	-
Šalčininkų raj.	-	-	-	-	-	-	29	14.1
Visagine	24	9.5	30	18.3	38	18.4	-	-
Kaune	-	-	-	-	19	9.2	-	-
Trakų raj.	12	4.7	16	9.8	9	4.4	-	-
Iš viso	253	100	164	100	206	100	206	100

tuviškas mokyklas pasirinkę tėvai etniškai mišriuose Lietuvos regionuose. Į apklausą įtrauktose lietuviškose mokyklose mokėsi 1595 pirmokai; iš jų 26 proc. tėvai atsakė į tyrimo anketas (lietuvių kilmės respondentai sudaro 16 proc., o nelietuvių kilmės – 10 proc. visų pirmokų skaičiaus).

Apklausa vyko tuose Lietuvos rajonuose, kuriuose gyvena daugiausia tautinių mažumų (3 lent.). Nors atranka vykdyta remiantis mokyklų sąrašu, o ne pagal iš anksto numatytas teritorines kvotas, imtis gana gerai atitinka bendrą nelietuvių gyventojų pasiskirstymą šalyje. Mokyklų nelietuvių dėstomąja kalba, kaip įprasta, yra daugiau-

sia ten, kur daugiausia telkiasi rusų arba lenkų kalbą vartojantys gyventojai. Savivaldybių teritorijose, kuriose vyko apklausa (Vilniaus m., Vilniaus raj., Šalčininkų raj., Visagino m., Klaipėdos m., Kauno m.⁸), gyvena apie 80 proc. šalies nelietuvių. Kai kuriose savivaldybėse nelietuvių tautybės gyventojai sudaro daugumą: 90 proc. Šalčininkuose, 85 proc. Visagine, 78 proc. Vilniaus rajone, 47 proc. Trakų rajone, 42 proc. Vilniuje, 29 proc. Klaipėdoje⁹ (apskaičiuota pagal *Gyventojai... 2002*).

Imties dydis kelis kartus viršija tą, kurio reikia siekiant apklausoms būdingo 95 proc. patikimumo lygmens reprezentuo-

⁸ 11 respondentų, įtrauktų per lenkakalbę mokyklą Švenčionių rajone, atsakymai (analizuojant duomenis) sujungti su Vilniaus rajono pogrupiu. Aptariant etninę gyventojų sudėtį komentuojamos tik išvardytos administracinės teritorijos, neįtraukiant mažiausio imties pogrupio – Švenčionių.

⁹ Palyginti su realiu nelietuvių tautybės gyventojų pasiskirstymu šalies teritorijoje, imties dalis Vilniuje sudaro tam tikrą perviršį: respondentų iš lenkakalbių Vilniaus mokyklų imtyje yra 65 proc., o iš rusakalbių mokyklų – 48 proc. (Lyginant su bendru tam tikros tautybės gyventojų skaičiumi, galima pasakyti, kad Vilniuje gyvena 35 proc. Lietuvos rusų, Klaipėdoje – 19, Kaune – 8 ir Visagine – 7 proc. Lenkų Vilniuje palyginti su visa lenkų bendruomene gyvena 44 proc., Vilniaus rajone – 23, Šalčininkų rajone – 13 proc.). Tačiau ši aplinkybė, t.y. santykinis respondentų perviršis Vilniuje, lyginant su kitataučių gyventojų dalimi Vilniuje, vargu ar gali iš esmės įtakoti imties reprezentatyvumą. Priešingai, asimiliacijos tyrime tai leidžia tikėtis, jog būtent didžiausio socialinio mobilumo aplinkoje (t.y. Vilniuje) išryškės asimiliacijos procesui aktualūs socialiniai veiksniai.

jant kiekvienos iš trijų mokyklų grupių pirmokų tėvus. Tačiau šioje apklausoje neapsiribota minimumu tikintis, kad apklaustoji grupė atspindės ne tik siaurai apibrėžtą pirmokų tėvų kategoriją, bet leis kalbėti ir apie bendresnes nelietuvių nuostatų tendencijas. Nuostatos toje gyventojų amžiaus grupėje, kuri pati neseniai praėjo intensyviuos socializacijos etapus, kuriai aktualus socialinis mobilumas ir kuri mažų mažiausiai nusprendžia jaunosios kartos mokymosi kalbą, yra tas laukas, kuriame galime aptikti asimiliacijos ypatybes.

Tarp svarbiausių deklaruojamų motyvų, kuriais vadovaujantis parenkama mokykla, yra valstybinės kalbos arba gimtosios kalbos akcentavimas. Jei tokie dalykai, kaip saugumas mokykloje ar pan., visose tėvų grupėse vertinami panašiai, tai vienai ar kitai dėstymo kalbai teikiamas prioritetas grupės atskiria ir parodo, kad konkretaus kalbinio sektoriaus pasirinkimas išties yra aiškiai suvokiamas kaip esminis žingsnis. Šia prasme mokyklos pagal kalbą pasirinkimą galime laikyti strateginiu; mokymosi kalbą pirmokų tėvai reflektuoja ir laiko jį reikšmingesniu dalyku negu mokymo lygmenį konkrečioje mokykloje (mokytojų, mokinių pasiekimai) ar mokyklos geografinis pasiekiamumas.

Vertinant antraeilius – motyvų hierarchijos apačioje esančius – veiksnus, įdomu palyginti bendruomenės svarbą. Rusiškas mokyklas pasirinkusiems tėvams mažiau, negu kitiems, svarbu, ar „aplinkiniai lanko šią mokyklą“. Santykiškai menka šio motyvo reikšmė visoms tėvų grupėms ir mažes-

nė reikšmė rusakalbių grupei verčia atsižvelgti būtent į individo lygmens veiksnus (tiek įdėmiau įvertinant socialinio mobilumo strategijas, tiek svarstant bendresnius dalykus, tokius, kaip asimiliacijos pobūdis ir etniškumo raiška).

Etninė pirmokų tėvų sudėtis

Kokių tautybių žmonės leidžia vaikus į lietuviškas, lenkiškas ar rusiškas mokyklas? Kiek sutampa pasirinkta dėstymo kalba ir šeimos narių gimtoji kalba bei tautybė?

Kaip minėta, šiame aptarime nelietuvių kilmės respondentų aibę (N=164) sudaro tie, kurie nurodė, kad abu tėvai arba vienas iš tėvų – nelietuvis: 63 proc. respondentų – abu tėvai nelietuviai, 27 proc. – vienas iš tėvų. Pusė nelietuvių kilmės respondentų turi nelietuvį partnerį. Kas trečio nelietuvių kilmės pirmoko abu tėvai yra nelietuviai ir neturi kilmės ryšių su lietuviais: kitaip tariant, yra 33 proc. respondentų, kurių abu tėvai nelietuviai ir kurių partneris taip pat nelietuvis. Ši dalis iš viso sudaro 13 proc. tėvų, pasirinkusių lietuviškas mokyklas apklaustuose regionuose. Tai rodo, kad lietuviškas mokyklas iš tiesų renkasi apibrėžta dalis kitataučių, o ne tik, pavyzdžiui, mišrios poros.

Kalbant apie lietuvišką mokyklą pasirinkusias etniškai mišrias poras, galima pastebėti, kad dažniau tai yra vyrai, pasirinkę lietuves, negu moterys, pasirinkusios ar ištekėjusios už lietuvių. Gali būti, kad šis faktas atspindi tai, jog parenkant mokyklą didesnę reikšmę turi motina ir jos etninė iden-

tifikacija (o taip pat asimiliacinė arba anti-asimiliacinė adaptacijos strategija)¹⁰.

Lenkiškos mokyklos – etniškai homogeniškiausios: 84 proc. respondentų nurodė, jog jų tėvas lenkas, ir 89 proc. – kad motina lenkė. 6–7 proc. nurodo tėvus baltarusius, keli atvejai – rusų ir lietuvių, o kitų tautybių nepasitaikė.

Rusiškose mokyklose tik apie pusės respondentų tėvai rusai (51 nurodė tėvą, 57 proc. – motiną rusus). 15–16 proc. respondentų tėvai – lenkai, 11 proc. – baltarusiai, 8 proc. – ukrainiečiai, tačiau tarp tėvų tautybių yra ir žydų, totorių, latvių, afganistaniečių, turkų, armėnų. Tautybių spektras – didesnis negu lietuviškose mokyklose ir labiau atspindi Lietuvos etninę įvairovę. Tad rusų kalba lingvistiniu aspektu ir rusiška mokykla, kaip socialinis institutas, kur kas labiau integruoja dalį nelietuviškos populiacijos negu lietuviškieji institutai. Nepaisant įvairių išlygų ir kaitos procesų, šia prasme galima kalbėti apie iki šiol išliekantį rusakalbių fenomeną.

*Vartojamos kalbos*¹¹. Vertindami individų kalbinį diapazoną galime išskirti kalbos sritis, kurios skiriasi savo socialiniu pobūdžiu. Apie gimtąją kalbą galime spręsti pagal bendravimą su tėvais. Lietuvių ir rusakalbių (rusiškų mokyklų kontingento) gimtoji kalba, t.y. mūsų atveju bendravimo

su tėvais kalba, ir pasirinktos mokyklos kalba sutampa labiausiai: apie 94 proc. lietuvių iš lietuviškų mokyklų ir apie 85 proc. rusų mokyklas pasirinkusių su tėvais bendrauja atitinkamai lietuviškai ir rusiškai (*4 lent.*).

Tarp lenkiškas mokyklas pasirinkusių respondentų yra 9–12 proc., kurie su tėvais bendrauja rusiškai; pasitaikė keli baltarusių ir lietuvių kalbos atvejai, tačiau dominuoja lenkų kalba. Nors lenkiškų mokyklų tėvų kalbinė terpė nėra vienalytė, lietuvių kalbos skvarba nežymi, ypač lyginant su rusų kalba. Bendraujant su partneriu, vaikais ar artimu draugu lietuvių kalba vartojama pavieniais atvejais. Tarp rusiškų mokyklų pasirinkusių tokių pavienių atvejų yra daugiau. Trečdalis rusakalbių mokyklų tėvų su kolegomis bendrauja lietuviškai; tarp lenkų tokių mažiau – ketvirtadalis.

Mažesnė lietuvių kalbos skvarba į lenkiškųjų mokyklų kontingentą iš dalies susijusi su geografiniu etninių grupių pasiskirstymu: santykinai daug lenkų gyvena koncentruotai kaimiškose vietovėse, kalbų įvairovė etniškai vienalytėje aplinkoje nėra dažnai pasitaikanti būtinybė, kaip mieste. Tačiau, kita vertus, rusų kalba lenkai naudojasi gerokai dažniau: 18 proc. – bendraudami su partneriu, 20 – su artimiausiais draugais, 15 – su darbo kolegomis (plg. su tėvais – 9–12 proc.). Rusų kalbos paplitimas len-

¹⁰ Išsamius empirinius duomenis apie santykiškai didesnę motinos tautybės reikšmę palikuonių tautybei Pietryčių Lietuvos etninėse grupėse yra pateikęs Kalnietis (1999).

¹¹ Atkreiptinas dėmesys, kad žemiau pateikiami procentai rodo respondentų, kalbančių tam tikra kalba, dalį nuo visų apklaustųjų, o ne nuo atsakiusiųjų. Ši dalis turėtų atspindėti minimalų (t.y. tikrai ne mažesnę, negu realybėje) kalbos paplitimo mastą, nes apie 20–25 proc. nenurodė savo vartojamos kalbos atskirose aprašomose srityse.

4 lentelė. **Lietuvių, rusų ir lenkų kalbų vartojimas įvairiose srityse (stulpelių proc.; atsakymai apie kitas kalbas nepateikiami).**

<i>Pagrindinė bendravimo kalba bendraujant su...</i>		<i>Mokyklos lietuvių k.</i>		<i>Mokyklos rusų k.</i>	<i>Mokyklos lenkų k.</i>
		<i>lietuviai</i>	<i>nelietuviai</i>		
motina	Lietuvių	95	34	2	0,5
	Rusų	1	32	86	9
	Lenkų	0,5	17	1	82
	Neatsakė	3	17	9	8
tėvu	Lietuvių	93	26	2	0,5
	Rusų	-	35	84	12
	Lenkų	0,5	15	0,5	72
	Neatsakė	6	24	11	15
artimiausiu draugu	Lietuvių	93	43	5	3
	Rusų	1	27	77	20
	Lenkų	-	6	-	54
	Neatsakė	6	23	18	23
kolegomis darbe	Lietuvių	79	56	33	25
	Rusų	3	13	39	15
	Lenkų	-	2	-	24
	Neatsakė	17	28	27	36

kišką tapatybę puoselėjančiose bendruomenėse praėjusiame dešimtmetyje buvo matomas kaip tam tikras kontrastas. Kol kas vykstantys pokyčiai gali būti susiję su lenkų kalbos stiprėjimu ir rusų kalbos santykišku išstūmimu, tačiau šiame procese lietuvių kalbos skvarba nėra pastebima.

Rusų kalba, žymiai labiau negu lenkų, paplitusi tarp nelietuvių, parinkusių vaikams lietuviškas mokyklas. Nepaisant to, kad maždaug trečdalis nelietuvių respondentų tėvai yra lenkai, tik apie 16 proc. su tėvais bendrauja lenkiškai. Trečdalis bendrauja rusiškai (lietuviškai kalba 26 proc. su tėvu, 34 – su motina). 30 proc. bendrauja rusiškai su partneriu, 27 – su artimiausiais draugais.

Tačiau tarp lietuviškas mokyklas pasirinkusių tėvų taipogi pastebimai labiau, negu kitose grupėse, paplitusi lietuvių kalba.

Daugiau kaip pusė nelietuvių vartoja lietuvių kalbą kaip pagrindinę bendravimo kalbą su kolegomis darbe, 43 proc. – su artimiausiais draugais, pusė – su vaikais.

Pusė nelietuvių, parinkusių savo vaikams lietuviškas mokyklas, patys baigė mokyklas rusų kalba (lietuviškas mokyklas baigė 37 proc.), jie dažniau lankė rusiškus negu lietuviškus vaikų darželius. Kiek netikėti buvo duomenys, jog tarp lietuviškas mokyklas 2005 m. pradėjusių lankyti pirmokų tėvų beveik nėra baigusiujų lenkiškas mokyklas.

Kitataučiai lietuviškose mokyklose: pagrindinės identifikavimosi ypatybės

Tam tikra prasme lietuviškose mokyklose yra daugiau rusų kilmės, o ne lenkų kilmės mokinių – jei šiuo atveju „kilmę“ suprasime kaip identifikacijos ir kultūros po-

būdį, kuriuo pasižymi mokinio pirminiai socialiniai ryšiai (šeima). Nors tarp nelietuvių tėvų yra daugiau vyrų bei moterų, kurie kilę iš lenkų, negu tų, kurių tėvai rusai, jie turi stiprų rusiškos tapatybės elementą. Kitaip tariant, į lietuviškas mokyklas vaikus leidžiantys nelietuviai pasižymi tokiomis savybėmis (5 lent. ¹²):

- įvardija save kaip rusai (47 proc.) šiek tiek dažniau negu kaip lenkai (44 proc.), t.y. kiek dažniau nurodo ruso tapatybę; jei identifikuoja kelias tapatybes, tai žymi aukštesnę balą ties rusais, o ne lenkais. Tarp nelietuvių nepaminėjusių jokios identifikacijos su lenkais yra 30 proc., o nepaminėjusių jokios identifikacijos su rusais – tik 19 proc.
- rusų kalba kaip bendravimo kalba su

tėvu ar motina dažnesnė, negu lenkų (tarp nelietuvių – 32–35 proc., tarp lenkų – apie 9–12 proc., 4 lent.).

Galbūt tai rodo, kad „rusifikuoti“ įvairios kilmės žmonės asimiliuojasi greičiau, nei kiti. Jie neturi aiškios referentinės grupės, tad pasirenka dominuojančią tautą. Daugeliu klausimų nelietuvių kilmės respondentų ir rusiškų mokyklų tėvų nuomonės panašios. Išimtis – pageidavimas, kad vaikai gyventų Lietuvoje: rusams tai nėra svarbu, o leidžiantiems į lietuviškas mokyklas – svarbu. Ir nelietuviams, ir rusams santykiškai mažiau rūpi, kad vaikai perimtų jų kultūrą; lenkai ir lietuviai, priešingai, tarpusavyje panašūs ir nuo pirmųjų minėtų grupių skiriasi savo nacionalistišku nusiteikimu – pabrėžia kultūros perėmimą.

Identifikacijos skalė (5 lent.) leidžia pa-

5 lentelė. Etninė identifikacija.

„Prašome pasakyti, kiek Jūs save priskirate lietuviui, rusui, lenkui ar žydai skalėje nuo 0 iki 6, kur: 0 reiškia visiškai nepriskirate, 4 – nei priskirate, nei nepriskirate, 6 – pilnai priskirate.“

Pateikiami vidurkiai.

N – skaičius tų, kurie išreiškė kokį nors teigiamą tapatinimąsi (pasirinko reikšmę, aukštesnę už 0).

	<i>Mokyklos lietuvių k.</i>				<i>Mokyklos rusų k.</i>		<i>Mokyklos lenkų k.</i>	
	<i>lietuviai</i>		<i>nelietuviai</i>		<i>N</i>	<i>vidurkis</i>	<i>N</i>	<i>vidurkis</i>
	<i>N</i>	<i>vidurkis</i>	<i>N</i>	<i>vidurkis</i>				
Lietuviams	216	5,92	116	4,52	93	2,37	95	2,59
Lenkams	32	0,69	76	2,78	81	2,43	160	5,35
Rusams	27	0,58	91	3,82	157	5,31	80	4,47
Baltarusiams	9	0,18	30	0,86	78	2,61	31	0,89
Žydams	6	0,09	5	0,10	50	1,58	15	0,42
Totoriams	3	0,07	5	0,10	36	1,17	11	0,32
Karaimams	3	0,07	3	0,08	30	0,93	11	0,35

¹² Aptariami atsakymai skalėje [0–6], kurioje prašoma nurodyti, „Kiek jūs save priskirate lietuviui, rusui, lenkui ir t.t.“. Prašoma ne pasirinkti vieną kurią nors grupę, o nurodyti tapatinimąsi su kiekviena grupe atskirai.

lyginti tapatinimąsi su lietuviais: tarp nelietuvių, pasirinkusių lietuviškas mokyklas, yra tik 5 proc., pasirinkę variantą „visiškai nesitapatinu“ (0 reikšmė), o lenkiškose ir rusiškose mokyklose tokių yra 29–30 proc. (įdomu, kad ši dalis tokia pati).

Lietuviškose mokyklose tarp lietuvių respondentų (t.y. tų, kurie nurodė, jog abu jų tėvai – lietuviai) yra 24 proc., kurie pažymėjo tam tikro laipsnio tapatinimąsi su lenkais, o 20 proc. – su rusais. Taip pat yra po kelis respondentus, pažymėjusius tapatinimąsi su baltarusiais, žydais, totoriais bei karaimais. Šis niuansas – tai jau įvykusios asimiliacijos aidas. Galima manyti, kad ši skalė gerai atspindi dalies šiandieninių lietuvių kilmę: etninės grupės, su kuriomis identifikuojamasi, gana proporcingai atspindi Lietuvos etninę sudėtį; prie kitų (skalėje nepateiktų) variantų respondentai nurodė irgi žinomas ir tikėtinas grupes – vokiečius ir ukrainiečius. Lietuvių, nepažymėjusių jokios kitos tapatybės be lietuvių, yra 40 proc.; absoliuti dauguma žymėjo maksimalų tapatinimąsi (6 balai).

Socialiniai–demografiniai skirtumai tarp švietimo sektorių

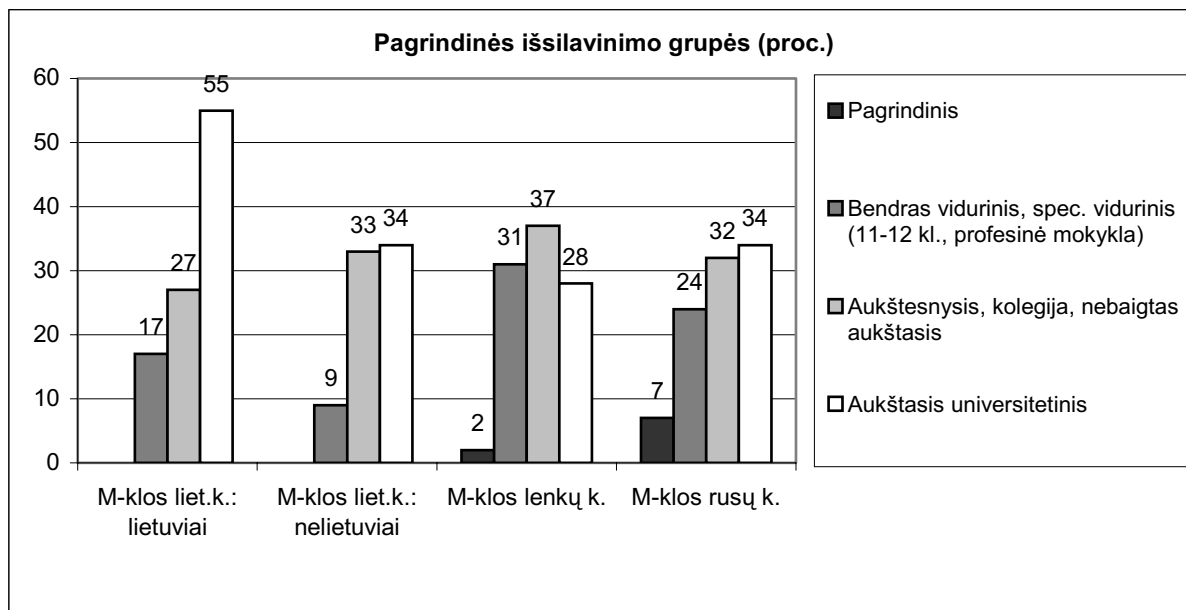
Amžiaus vidurkis. Anketas užpildžiusių tėvų amžiaus vidurkis 35–36 m., motinų – apie 34 m. Pastebima, kad nelietuvių kilmės respondentai – santykinai jaunesni, ypač moterys (jų amžiaus vidurkis – 32, 2 m.). Šis amžiaus skirtumas iškelia papildomų klausimų: galbūt tai atspindi „santuokinės asimiliacijos“ kelią, santuoką suprantant kaip socialinio mobilumo kanalą, t.y.

kai greičiausias aukštesnio statuso pasiekimo kelias siejamas su ankstyva santuoka (su etninės daugumos nariu), užuot siekus, pavyzdžiui, asmeninės profesinės karjeros.

Rusakalbėse mokyklose besimokančių vaikų tėvų, moterų ir vyrų, amžiaus vidurkis šiek tiek didesnis už kitų. Šie duomenys gali būti susiję su demografiniu rusų grupės senėjimu – procesu, kuriam įtakos gali turėti įvairūs iki šiol neištirti veiksniai:

- tarp rusų vyrauja demografinė elgsena, būdinga aukšto išsilavinimo profesinę karjerą darantiems žmonėms, dažniausiai miestiečiams. Tačiau lyginant respondentus pagal išsilavinimą bei pajamas, dabartiniai rusiškas mokyklas pasirinkę tėvai neišsiskiria savo aukštu išsilavinimo lygmeniu (aukščiausias išsilavinimas – lietuvių);
- rusams šioje visuomenėje reikia daugiau laiko adaptuotis (t.y. vaikai atidedami, nes karjera, palyginti su kitais, užsitęsia);
- rusų vaizdą iškreipia emigracija; jaunesnioji karta išvyko, ir mes matome tik likusius vyresnio amžiaus tėvus.

Išsilavinimas. Lietuviškose mokyklose tėvų išsilavinimo lygis santykiškai aukštesnis, negu rusiškose ar lenkiškose mokyklose, tačiau tai lemia lietuvių kilmės respondentų duomenys; nelietuviai pasižymi žemesniu išsilavinimu. Pagal tėvų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, dalį apklausos grupės išsidėsto taip: lietuvių lietuviškose mokyklose – 47, tėvų rusiškose mokyklose – 35, tėvų lenkiškose mokyklose –

1 grafikas. Pirmokų tėvų išsilavinimas

21, nelietuvių lietuviškose mokyklose – 20 proc. (žr. 1 grafiką).

Rusiškose mokyklose gauti duomenys jau neatitinka apibendrintų 2001 m. surašymo duomenų, pagal kuriuos rusai yra santykiškai aukščiausią išsilavinimą turinti grupė. Tačiau, kita vertus, duomenys atitinka jau surašymo duomenyse aptiktą tendenciją, kad jaunesnio amžiaus grupėse rusų išsilavinimas krinta, o skirtumai tarp etninių grupių apibendrintoje statistikoje išlieka tik dėka vyresnio amžiaus rusų tautybės žmonių (aukštos kvalifikacijos sovietinio laikotarpio migrantų).

Nepasitvirtino prielaida, kad į lietuviškas mokyklas vaikus leidžiantys nelietuviai tėvai yra santykiškai aukštesnio išsilavinimo už pasirinkusiuosius rusiškas ir lenkiškas mokyklas. Taip manyti paskatino girdėti tė-

vų svarstymai, kai lietuvišką mokyklą tėvai pabijodavo rinktis suabejoję, ar galės tinkamai padėti vaikui mokytis patys pakankamai nemokėdami lietuviškai. Nelietuvių, lenkų ir rusų grupės panašios dauguma savo socialinių–demografinių bruožų. Nelietuviai, leidžiantys vaikus į lietuviškas mokyklas, kitų kitataučių fone neišsiskiria savo išsilavinimu; jų socialinis „pasiekimas“ – tai lietuviškumas, priklausymas dominuojančios visuomenės formalių ir neformalių ryšių tinklams, buvimas arčiau visuomenės šerdies.

Rusiškas mokyklas pasirinkusių tėvų pasiskirstymą galėtume apibendrinti taip: jų išsilavinimo lygis kai kuriose vietovėse šiek tiek didesnis negu nelietuvių lietuviškose mokyklose. Šitaip yra Visagine, o ypač Klaipėdoje (lietuvių išsilavinimo pranašumas pastebimas visur, išskyrus Klaipėdą¹³). Ta-

¹³ Klaipėda išsiskiria savo pasiskirstymais, kur nelietuviai, pasirinkę rusiškas mokyklas, savo išsilavinimu ir pajamomis yra gerokai žemiau ir už lietuvius, ir už rusiškų mokyklų tėvus.

čiau Vilniuje tiek rusiškose, tiek lenkiškose mokyklose yra daugiau žmonių tik su viduriniu išsilavinimu; pasirinkę lietuviškas mokyklas nelietuviai yra šiek tiek aukštesnio išsilavinimo. Pavyzdžiui, Vilniuje tėvų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, lietuvių lietuviškose mokyklose yra 55 proc., tėvų rusiškose mokyklose – 34, tėvų lenkiškose mokyklose – 28, nelietuvių lietuviškose mokyklose – 34 proc. Žemiausios išsilavinimo kategorijos (pagrindinį išsilavinimą turintys) respondentai dažniau sutinkami lenkiškose mokyklose; lietuviškose mokyklose tarp nelietuvių jų mažiau.

Socialinės padėties skirtumai (remiantis pajamų rodikliu). Pajamų palyginimas svarbus ne tik švietimo kontekste, bet ir nagrinėjant etninių grupių socialinę padėtį apskritai, nes duomenų apie šį – turtinį – aspektą trūksta. 2002-2003 m. Statistikos departamentas darbo jėgos tyrimuose (Statistikos departamentas 2003; 2004) atskleidė, jog nedarbo lygis tarp nelietuvių yra aukštesnis negu tarp lietuvių, tačiau šio klausimo nei pajamų nelygybės toliau nenagrinėjo¹⁴. Adaptacijos tyrime (Kasatkina, Leončikas 2003), siekiant adekvataus socialinio statuso palyginimo, atranka buvo sukonstruota taip, kad socialiniais demografiniais bruožais etninės imtys būtų tarpusavyje panašios, o ne atspindėtų populiacijos bruožus.

Šiame tyrime gauti duomenys atspindi realias pajamų grupių proporcijas: keturiose pirmųjų tėvų grupėse ši proporcija, ku-

rią sudaro trys sąlyginiai pajamų sluoksniai, skiriasi. Pasiskirstymą pagal pajamas aptarsime palygindami, kokią santykinę dalį užima turtingesni ir skurdesni lyginant su vidutinių grupė.

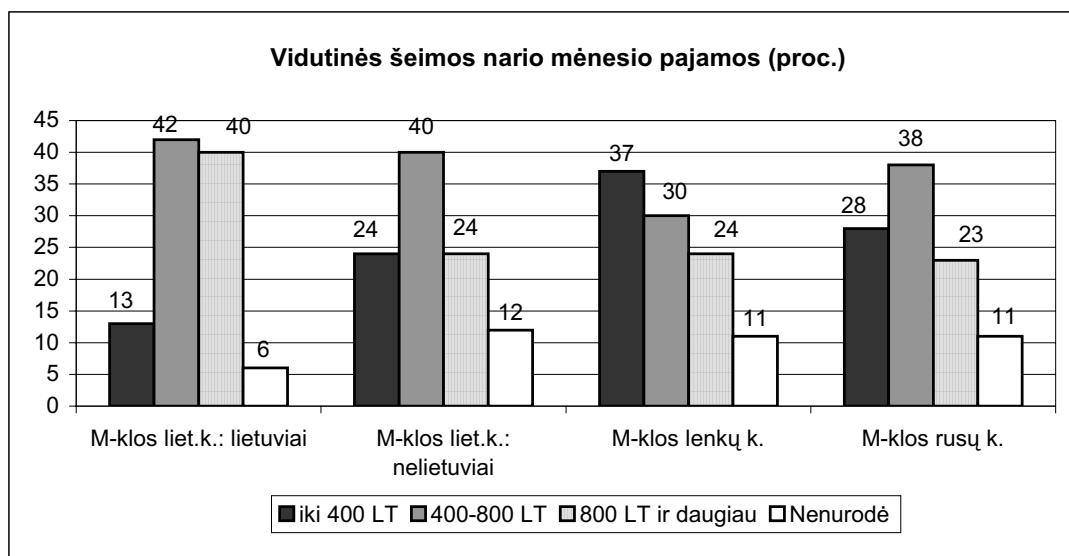
Vidutinių pajamų (400–800 Lt vienam šeimos nariui per mėnesį) sluoksnį sudaro apie 40 proc. tėvų trijose nagrinėjamose grupėse; tarp lenkų tokių kiek mažiau – apie 30 proc.

Apibendrinti duomenys apie tėvų pajamas atskleidžia, kad labiausiai pasiturintys – lietuviai. Beveik tiek pat, kiek vidutinių, yra aukštas pajamas (>800 Lt) gaunančių lietuvių (40 proc.), o labai aukštas pajamas (>1500 Lt) gaunančių taip pat daugiausia (10 proc.). Tarp kitų tėvų grupių aukščiausias iš trijų sąlyginių sluoksnių pagal pajamas (>800 Lt) yra trečdaliu mažesnis (21-24 proc., 2 graf.).

Tik 13 proc. lietuvių šeimų tenka pajamos iki 400 lt. Tokių šeimų tarp rusiškų mokyklų lankančių – dvigubai daugiau (28 proc.), o tarp lenkiškų mokyklų pasirinkusių ši pajamų grupė beveik tris kartus didesnė ir sudaro didžiausią iš trijų sąlyginių sluoksnių – 37 proc. (16 proc. tenka iki 200 Lt, 22 proc. gauna 201–400 Lt). Žemiausio pajamų lygio žmonių yra mažiau tarp lietuviškų mokyklų pasirinkusių nelietuvių.

Toliau įvertinsime teritorinius ypatumus. Lenkų atveju santykiškai daugiau respondentų apklausti kaimiškose vietovėse, todėl reikia atskirai įvertinti, ar lenkiškas

¹⁴ Pajamų nelygybė apskritai Lietuvoje santykiškai mažai nagrinėjama tema, todėl yra sudėtinga vertinti, kokią reikšmę turi toliau pastebėtų skirtumų mastas.

„Prašytume nurodyti, kokios yra vidutinės vieno Jūsų šeimos nario mėnesio pajamos? Sudėkite visas jūsų šeimos narių gautas pajamas ir sumą padalinkite iš jūsų šeimos narių skaičiaus.“

Pastaba: pajamos suskirstytos į tris sąlygines grupes.

2 grafikas. Pajamų skirtumai tėvų grupėse

mokyklas pasirinkusieji skiriasi nuo kitų tėvų grupių, jas lyginant vienodame socialiniame (šiuo atveju geografiniame) kontekste. Žemiausio pajamų lygmens žmonių visgi santykiškai daugiausia tarp lenkų (Vilniaus rajone ir kitur, bet ne Vilniuje). Kitaip sakant, matyti, kad kaime (mūsų atveju – Šalčininkų, Švenčionių, Trakų raj.) labiau pasiturintys nelietuviai renkasi lietuvišką mokyklą.

Vilniuje lenkų ir rusų pajamos tarpusavyje iš esmės nesiskiria, tačiau jos skiriasi nuo lietuvių ir lietuviškas mokyklas pasirinkusiųjų, tarp kurių daugiau pasiturinčių. Pastebėtas pajamų skirtumas dar nereiškia, kad jis nulemtas tautybės, tačiau parodo, jog yra tam tikra sąsaja su priklausymu tam tikrai kalbinei ar socialinei kategorijai (per išsilavinimo kalbą). Šie pajamų skirtumai bet

kuriuo atveju svarbūs dėl to, kad per švietimo infrastruktūrą konstruojamos ir palaikomos tam tikros socialinės ir etninės ribos. Pastarasis skirtumas tarp lietuvių ir rusų bei lenkų Vilniuje skatina ieškoti daugiau rodiklių apie galimus socialinės padėties skirtumus tarp aptariamų grupių ir galimas jų adaptacines strategijas, įskaitant ir asimiliaciją.

Nors respondentų skaičiai ir nėra dideli daryti patikimiems apibendrinimams (atskirai apie Klaipėdą ir Visaginą), tačiau reikia pažymėti, jog šiuose miestuose pastebėtos priešingos tendencijos. Klaipėdoje pasirinkę LT mokyklas nelietuviai priklauso žemesnes pajamas gaunantiems sluoksniams, palyginti tiek su lietuviais, tiek su rusiškas mokyklas pasirinkusiais respondентаis; tai atitinka ir pasiskirstymą pagal išsilavinimą. Visagine pastebima, jog aukštes-

nes pajamas gaunantys nelietuviai pasirinko lietuviškas mokyklas, o pusė rusiškas mokyklas pasirinkusių tėvų telkiasi ties žemiausiomis pajamų kategorijomis (53 proc. gauti iki 400 Lt).

Vis dėlto pagal apibendrintus duomenis apie pajamas vyrauja skirtumai, kurie leidžia kalbėti apie tam tikrus socialinės padėties laiptus, kur lietuviai užima aukščiausią padėtį, kitataučiai lietuviškose mokyklose – kiek žemesnę, po jų – rusakalbių mokyklų tėvai, ir žemiausiai – lenkai¹⁵. Šie laiptai nėra nulemti tik išsilavinimo¹⁶ ir tik iš dalies atitinka išsilavinimo skirtumus, nes išsilavinimo lygis tarp nelietuvių lietuviškose mokyklose ir rusiškų bei lenkiškų mokyklų tėvų iš esmės nėra skirtingas.

Vienas iš veiksnių, kuris gali būti susijęs su vienu šeimos nariu tenkančia pajamų dalimi, yra tai, ar abu tėvai dirba ir gauna pajamas. 82 proc. nelietuvių kilmės respondentų, pasirinkusių lietuvišką mokyklą, turi darbą, panašiai kaip ir lietuviai. Šis rodiklis – aukštesnis negu lenkiškas arba rusiškas mokyklas pasirinkusių tėvų (reikia įvertinti ir tai, kad dauguma respondentų – moterys, t.y. dauguma lietuviškas mokyklas pasirinkusių motinų dirba¹⁷).

Be to, darbo pobūdis (tikėtina, kad ir socialinis statusas) tarp tėvų grupių irgi skiriasi. Daugiau nei 60 proc. lietuvių susiję su

vadinamaisiais baltųjų apykaklių darbais (nuo vidurinės grandies specialistų, t.y. buhalterių, administratorių, iki kultūros darbuotojų bei aukštos kvalifikacijos specialistų), o visose kitose tėvų grupėse, kaip pagrindinę grupę, matome darbininkiško pobūdžio darbuotojus (tarp lietuviškas mokyklas pasirinkusių nelietuvių, apibūdinusių save kaip įvairios kvalifikacijos darbininkus ar paslaugų sektoriaus darbuotojus, yra 33, tarp rusiškų mokyklų tėvų – 38, tarp lenkiškų – 40 proc.). Nepaisant panašumų tarp trijų nelietuvių grupių (pagal darbo pobūdį), matome, kad daugiau turinčių darbo ir turinčių didesnes pajamas yra toje grupėje, kuri labiau dalyvauja lietuviškame sektoriuje. Kaip minėta, nelietuviai, pasirinkę lietuviškas mokyklas, kur kas dažniau nei kiti nurodo, jog darbe vartoja lietuvių kalbą.

Pajamų ir išsilavinimo palyginimas tarp grupių leidžia kalbėti apie tai, jog skirtingus švietimo sektorius pasirinkę žmonės užima skirtingą socialinę padėtį. Iki šiol neformaliuose svarstymuose mokyklų prestižas buvo vertinamas tik tam tikro kalbinio sektoriaus ribose, neplėtojant ir galbūt net vengiant palyginimų tarp mokyklų skirtingomis dėstyto kalbomis, o apie skirtingą tėvų padėtį labiau kalbėta svarstant mokinių saviraišką (pavyzdžiui, laisvą aprangą ar uniformas) vienoje klasėje, o ne tarp mokyk-

¹⁵ ANOVA testas patvirtina, kad tarp tėvų grupių pastebimi pajamų lygio skirtumai yra statistiškai reikšmingi.

¹⁶ Kontroluojant išsilavinimo įtaką, sąsaja tarp pasirinktos dėstyto kalbos ir pajamų lygio išlieka statistiškai reikšminga.

¹⁷ Remiantis specialiais tyrimais nepatvirtintais autoriaus pastebėjimais, bent Vilniaus rajono nelietuvių tautybės gyventojai, turintieji darbą mieste, lietuviškas mokyklas renkasi dažniau, negu aplinkiniai gyventojai.

lų. Pastebėti pajamų skirtumai gali būti vienas iš pirmų ženklų, jog švietimo infrastruktūra ima atspindėti socialinę hierarchiją.

Socialinės aspiracijos ir mobilumo perspektyvos

Etninių grupių adaptacijos tyrimas (Kasatkina, Leončikas 2003) atskleidė, jog Lietuvos etninės grupės skiriasi savo socialinės padėties vertinimu. Nepasitenkinimas savo statusu gali būti svarbus veiksnys formuojantis asimiliacinei arba anti-asimiliacinei adaptacijos strategijai. Lyginant keturias pirmokų tėvų grupes matyti, jog savo dabartinės padėties ir mobilumo perspektyvų vertinimas susiklostęs tam tikromis pakopomis. Pradedant geriausiai vertinančiais savo padėtį įsivaizduojamuose devynių pakopų visuomenės laiptuose, gauname tokią seką: lietuviai; nelietuviai, pasirinkę lietuviškas mokyklas; lenkakalbiai; rusai ir rusakalbiai, pasirinkę rusiškas mokyklas. Vienas polius – tai lietuvių sau priskiriamos pozicijos vidurkis 6, kitame – rusakalbių vidurkis 5,5.

Statistiškai reikšmingi skirtumai aiškiau matyti vertinant savo mobilumo patirtį: „pakilau“ ar „nusileidau“ socialinės hierarchijos laiptais per pastaruosius 5 metus. 58 proc. lietuvių mano, jog jie socialinio mobilumo vertikalėje pasistūmėjo aukštyn. Lenkų, manančių, jog jie pakilo visuomenės hierarchijoje, yra beveik tris kartus mažiau negu lietuvių (21 proc.), o rusakalbių – beveik perpus mažiau (32, 5 proc.). Nelietuviai, pasirinkę lietuviškas mokyklas, savo mobilumo vertinimais panašiausi į lietuvius: 45 proc. mano, jog jie pasistūmėjo aukštyn.

Kai respondentai lygina savo padėtį su tuo, ką savo gyvenime pasiekė jų tėvai, visi vertinimai, palyginti su savo asmeniniu mobilumu per pastaruosius 5 metus, aukštesni, tačiau lyginant grupes tarpusavyje, jos išsidėsto kiek kitaip – rusakalbiai savo postūmį vertina prasčiau, negu lenkai. Nors tik penktadalis lenkų mano, kad jie pasistūmėjo aukštyn per pastaruosius 5 metus, beveik pusė jų vertina, jog užima aukštesnę padėtį negu jų tėvai. Tarp rusakalbių mažiausia tokių, kurie mano pasiekę aukštesnę padėtį, negu jų tėvai (38 proc.), ir santykinai daugiausia manančių, kad jie užima žemesnę padėtį (18 proc.). Galimas dalykas, kad šie atsakymai atspindi ne tik individualų, bet ir suvokiamą grupės statuso vertinimą, ypač rusų atveju. Yra daug socialinių pokyčių, kurie nulėmė, jog socialinės nišos, kurias užėmė etninės grupės nariai, prarado reikšmę, arba transformavosi. Pavyzdžiui, lenkų atveju aktuali kaimo transformacija; rusų atveju – pramonės restruktūrizacija, dėl kurios tam tikra dalis aukštos kvalifikacijos specialistų neteko ne tik statuso, bet ir darbo. Svarbu, kiek tai formuoja šiandieninę etninių mažumų savijautą ir kiek įtakos daro jų socialinėms aspiracijoms, motyvacijai bei mobilumo strategijoms, įskaitant asimiliaciją.

Lietuviškas mokyklas pasirinkę nelietuviai tiki didesnėmis kitataučių galimybėmis, negu rusakalbiai, lenkai ir patys lietuviai. Didesnis nuošimtis mano, jog Lietuvos prezidentu gali tapti ir rusas, ir lenkas, ir žydas (6 lent.). Įdomu, su kuo susijęs šis pozityvus perspektyvų vertinimas ir ar jis grin-

6 lentelė. Socialinio mobilumo perspektyvų ir galimų kliūčių vertinimai.

„Žemiau pateikiami įvairūs teiginiai. Įvertinkite kiekvieną jų atskiroje eilutėje:

1 – visiškai nesutinku; 2 – nesutinku; 3 – nei sutinku, nei nesutinku; 4 – sutinku; 5 – visiškai sutinku“ (pateikiami vidurkiai)

	<i>Mokyklos lietuvių k.</i>		<i>Mokyklos rusų k.</i>	<i>Mokyklos lenkų k.</i>
	<i>lietuviai</i>	<i>nelietuviai</i>		
Mano karjere dar viskas prieš akis	3,63	3,69	3,51	3,40
Nepaisant visų mano pastangų, šitoje visuomenėje aš daug nepasieksiu	2,50	2,66	2,95	2,93
Mano vaikai turi pakankamai galimybių įgyti ne žemesnį išsilavinimą, negu mano	4,50	4,31	4,09	4,19
Mano vaikai turi pakankamai galimybių pasiekti ne žemesnę socialinę padėtį, negu mano	4,47	4,30	4,13	4,12
Rusas turi tokias pačias galimybes tapti Lietuvos prezidentu, kaip ir lietuvis	2,50	2,61	2,09	2,26
Lenkas turi tokias pačias galimybes tapti Lietuvos prezidentu, kaip ir lietuvis	2,44	2,64	2,23	2,33
Žydas turi tokias pačias galimybes tapti Lietuvos prezidentu, kaip ir lietuvis	2,35	2,47	2,27	2,30
Dauguma mano bendradarbių žino mano tautybę	4,76	4,22	4,45	4,35
Mane dažnai palaiko lietuviu	4,54	3,64	2,42	2,60

džiamas tam tikra individualaus elgesio strategija? Nelietuviai – labiau negu kiti – mano, kad baigusieji lietuviškas mokyklas gali pasiekti daugiau. Be to, nelietuviai – mažiau nei kiti – pastebi etninę diskriminaciją (tiek savo atžvilgiu, tiek apskritai), tačiau jiems – labiau negu kitiems – svarbi diskriminacija dėl turinės padėties.

Vis dėlto nelietuvių, pasirinkusių lietuviškas mokyklas, entuziazmas dėl socialinio mobilumo perspektyvų apsiriboja savo asmeniu: jie labiausiai iš visų tėvų grupių tiki, kad „mano karjere dar viskas prieš akis“. Tačiau projekcijos į vaikus nėra tokios užtikrintos, kaip lietuvių: jie mažiau užtikrinti, kad jų vaikai galės pasiekti ne žemesnę

socialinę padėtį ir įgyti ne žemesnį, negu jų pačių, išsilavinimą (6 lent.).

Kalbant apie dalykus, kurie svarbiausi norint padaryti karjerą arba susirasti norimą darbą, savybių hierarchijos visose tėvų grupėse panašios, tačiau išsiskiria būtent etninio pobūdžio savybių vertinimas. Lenkai ir rusai svarbiausia savybe laiko gerą lietuvių kalbos mokėjimą, o nelietuviams lietuviškose mokyklose ši aplinkybė nėra tarp svarbiausiųjų. Nelietuvių supratimas apie reikalingas savybes iš esmės nesiskiria nuo lietuvių. Dvi savybės, vertintos mažiausiu balų skaičiumi kiekvienoje tėvų grupėje, buvo tautybė ir lytis, tačiau lietuviai tautybę mini pačioje paskutinėje vie-

toje, o nelietuviai, rusakalbių ir lenkakalbių mokyklų tėvai ją laiko svarbesniu veiksniu už lytį.

Mūsų visuomenėje, vertinant nelietuvio galimybes, dažnai naudojamos labai apibendrintais teiginiais. Dėl šios priežasties neidentifikuojamos sritys, kuriose egzistuoja socialinio mobilumo apribojimai. Apribojimus gerai atskleidžia lietuvių atsakymai: viena vertus, lietuviai mano, jog tautybė yra mažiausiai svarbus veiksnys susirandant darbą, tačiau jie skeptiškiau (negu nelietuviai) vertina kitataučio galimybes tapti Lietuvos prezidentu. Kasdienybės lygmenyje, pozicijose, nesusijusiose su prestižu, gali egzistuoti mažesni ar kitokie barjerai negu reikalavimai tiems socialiniams vaidmenims, kurie susiję su politiniu atstovavimu bei nacionaline (Lietuvoje – etninio tipo tautinės valstybės) idėja.

Kad etninio pobūdžio socialinė konkurencija turi skirtingus pavidalus skirtingoms etninėms grupėms, matyti nagrinėjant lenkų ir rusų bei rusakalbių atsakymus. Rusiškų mokyklų tėvai labiau nei kiti išvelgia, kad tautinių mažumų mokyklos kryptingai uždarinėjamos; jie aktyviau¹⁸ išreiškia nuomonę apie ugdymo rusų kalba svarbą, negu lenkai pasisako dėl ugdymo lenkų kalba. Regis, švietimas rusams tapo didesne aktualija, negu lenkams (atvirkščiai, negu buvo ilgą laiką po nepriklausomybės atkūrimo). Tai atitinka faktinę rusiškų mokyklų skaičiaus mažėjimo tendenciją pastaruoju dešimtmečiu ir atitinka 2005 m. rusiškoje žiniasklaidoje besitęsusias diskusijas apie mokyklų re-

organizaciją tiek apskritai, tiek atskirais Vilniaus ar Klaipėdos atvejais.

Pasirinkusieji rusiškas mokyklas labiau nei kiti suvokia skiriamosios ribos egzistavimą individualioje sąveikoje (daugiausiai iš visų grupių tvirtina, kad „dauguma mano bendradarbių žino mano tautybę“ ir rečiau – kad „mane dažnai palaiko lietuviu“), o savo etninės ar kalbinės grupės (ir galbūt reprezentuojamos kultūros) statusą suvokia kaip apribotą (mažiau, nei kiti, mano, kad rusas gali tapti Lietuvos prezidentu).

Lietuvoje, kurioje etninės mobilizacijos laipsnis, palyginti su Latvija ar Estija, buvo nepalyginamai mažesnis, rusų ir rusakalbių asimiliacija nebuvo intensyvi, nepaisant didelės fragmentacijos ir menko bendruomeniškumo. Numanomi ar realūs socialiniai barjerai mobilumui, patiriami per mikrosąveikas individų lygmenyje, regis, turi asimiliacijai daugiau reikšmės, negu bendruomeninio pobūdžio pokyčiai. Dėl to gali būti, jog rusakalbių ar kitų etninių segmentų asimiliacija dar išibėgės, jei keisis rusakalbių pozicijos ir galimybės darbo rinkoje ir tuo pačiu pasikeis jų socialinio mobilumo kanalai.

Būtent paminėtieji veiksniai atrodo svarbesni, nes duomenys neparemia mažumų diskurse paplitusio įsitikinimo, jog švietimo sistema pati savaime yra asimiliacijos veiksnys ir kad pasitikėjimas mokyklomis nelietuvių kalba būtų prarastas. Kol kas pasitikėjimas pasirinktu švietimo sektoriumi lieka didelis (greičiausiai jis susijęs su plačiau suvokiamu kalbos ir kultūros prestižu);

¹⁸ Ty. atsakiusiųjų proporcija didesnė.

„kitas“ kalbinis repertuaras ar „kitas“ švietimo sektorius nėra vertinamas kaip perspektyvus, o bendruomenės narių elgesys (rusakalbes mokyklas pasirinkusių atveju) nėra kriterijus planuojant savo ar savo šeimos individualią socialinio mobilumo strategiją. Iš tiesų etniškumas ir kalbinis repertuaras šiuolaikinėje visuomenėje gali būti palaikomas kitomis formomis, negu per bendruomeninę veiklą.

Pilietinis aktyvumas: ribotas integracijos rodiklis?

Lietuvoje, apibendrintai svarstant etninių mažumų integraciją, didelis dėmesys skiriamas pilietinei dimensijai. Nepriklausomybės atkūrimo periodu vyravęs jautrumas kultūrinei integracijai (ypač lietuvių kalbos mokėjimui) ganėtinai nublanko, o nacionalinės integracijos suvokimas pastaruoju dešimtmečiu Lietuvoje yra persmelktas idėjos apie politinį lojalumą ir pilietinį aktyvumą¹⁹. Kitokios integracijos išraiškos (negu pilietinė) yra sunkiai įsivaizduojamos, pastaraisiais metais nėra diskutuojamos, specialiai remiamos ar pan. Išpopuliarėjęs rodiklis pilietiškumo svarstymuose – aktyvumas balsuojant. Ypač sureikšmintas šis rodiklis tapo, kai sėkmės rinkimuose ėmė

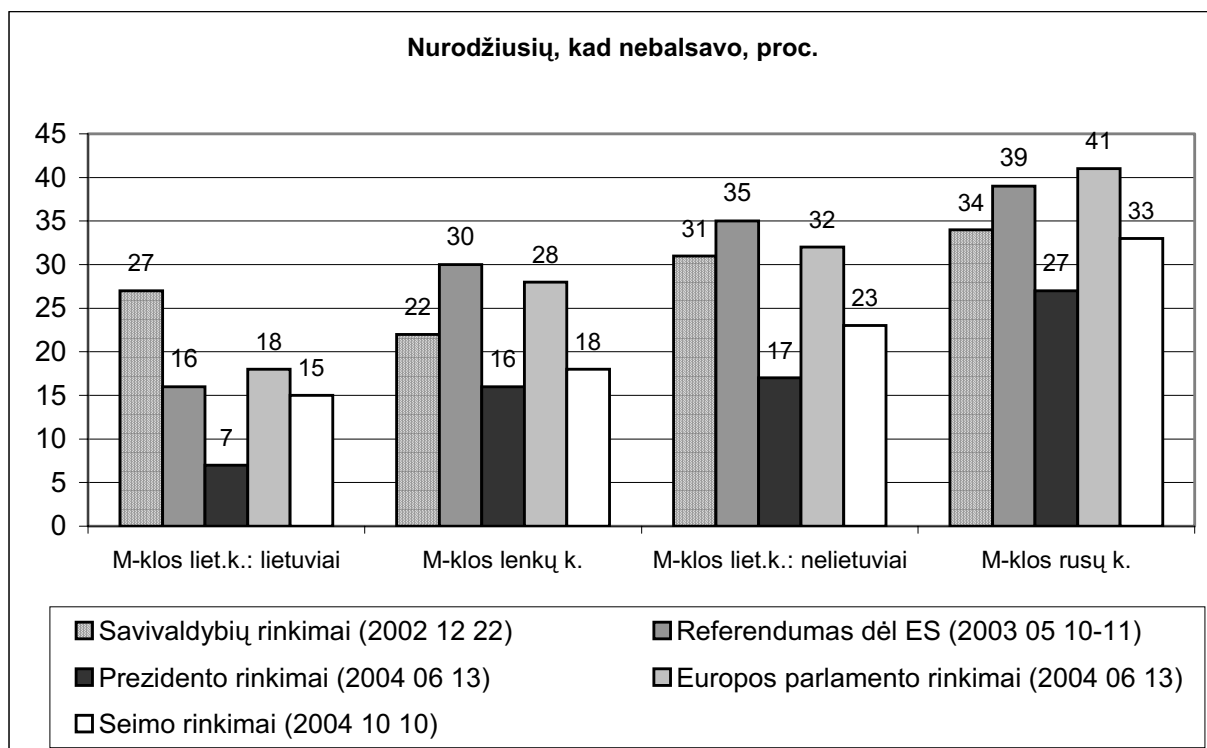
sulaukti politikai (tokie, kaip R. Paksas, V. Uspaskich), kurių veiklą ekspertai kartais vertino kaip antisistemine. Viena vertus, pastebėta, jog mažumos labiau remia šiuos politikus, kita vertus, pastebėtas santykinai pasyvus mažumų dalyvavimas įvairiuose rinkimuose²⁰, o tai sukėlė abejonių dėl to, ar jų integraciją galima laikyti sėkminga (Kasatkina, Leončikas 2002).

Tačiau duomenys rodo, jog ne tik socialinė integracija, bet greičiausiai ir asimiliacija gali vykti be rinkiminiu aktyvumu pasireiškiančios pilietinės pozicijos. Lyginant pirmokų tėvų grupes aktyvesne pilietine raiška – balsavimu rinkimuose – išsiskiria tik lietuviai. Nelietuviai, pasirinkę lietuviškas mokyklas, yra gerokai pasyvesni ir šiuo aspektu nesiskiria nuo retai balsuojančių lenkakalbių ir rusakalbių²¹ (3 graf.). Nepaisant to, lietuviškas mokyklas pasirinkusių nelietuvių grupė pasižymi tam tikrais asimiliacijai palankiais bruožais. Jie yra integruoti į lietuvišką terpę ne tik per vaikų švietimą, bet ir per savo asmeninę darbinę veiklą, kurioje vyrauja lietuvių kalba; jie nelanko reikšmingu lietuvių kalbos mokėjimo, nes greičiausiai jų kalbiniai gebėjimai pakankami, tad jiems tai nėra aktualu; jie nejaučia diskriminacijos ir mato mažiau apri-

¹⁹ Tai atskleidžia, pavyzdžiui, dėmesys apklausų duomenims apie tėvynės supratimą ir tapatinimąsi su gimtuoju miestu, Lietuvos regionu, Lietuvos gyventojais, europiečiais ir t.t. Žr. *Paribio Lietuva* (1996); Tamošiūnas (2003); t. p. Savukyno (2000) svarstymus apie rusų ir lenkų „pilietines laikysenas“.

²⁰ Tokie pastebėjimai pareikšti, pavyzdžiui, Atviros Lietuvos fondo organizuotose konferencijose įvairiems rinkimams aptarti. Balsavimo rodiklis taip pat naudotas nagrinėjant etninių grupių nuostatas narystės ES atžvilgiu (Kasatkina, Leončikas 2002).

²¹ Nors balsuojanti dalis greičiausiai skiriasi savo nuostatomis ir, bent jau referendumo dėl ES atveju, yra artimesnė lietuviams, – už Lietuvos narystę ES balsavo 78 proc. lietuvių, 51 – pasirinkusių lietuviškas mokyklas nelietuvių, 43 – lenkakalbių ir 30 proc. rusakalbių pirmokų tėvų.

„Ar galite nurodyti, kuriuose rinkimuose Jūs balsavote, kuriuose – ne?“

3 grafikas. Aktyvumas balsuojant.

bojimų socialiniam mobilumui; turi aukštesnes socialines aspiracijas ir daugiau pasitikėjimo dėl jų realizavimo ateityje. Visa tai egzistuoja nepaisant jų pilietinio pasyvumo: taigi balsavimo/nebalsavimo rodiklis nesusięš ne tik su kalbinio švietimo sektoriaus pasirinkimu, bet ir su socialine integracija. Tai taip pat rodo, jog balsavimo aktyvumas yra neadekvačiai sureikšmintas ir nėra nei pakankamas, nei patikimas rodiklis vertinant mažumų pilietinę integraciją.

Išvados

Apklaustos duomenys patvirtino esant tam tikrą etninę įvairovę lietuviškajame švietimo sektoriuje ir atskleidė didelį įvairovės laisvą rusiškose mokyklose. Viena

vertus, tai paremia imperatyvą atskirti dėstymo kalbą nuo numanomos mokyklos priklausomybės kokiam nors etninei bendruomenei. Kita vertus, tai rodo, jog rusų kalba lingvistiniu aspektu ir rusiška mokykla, kaip socialinis institutas, kur kas labiau integruoja dalį nelietuviškos populiacijos negu lietuviški institutai. Nepaisant įvairių iššygių ir kaitos procesų, šia prasme galima kalbėti apie iki šiol išliekantį rusakalbių fenomeną.

Pastebėti pajamų skirtumai gali būti vienas iš pirmų ženklų, jog švietimo infrastruktūra ima atspindėti socialinę hierarchiją. Tyrimas atskleidė, jog dalyvavimas lietuviškoje socialinėje ir ekonominėje terpėje susijęs su aukštesnėmis pajamomis. Nelietuviai lietuviškose mokyklose išsilavinimo

požiūriu susiję su vidurinėmis padėtimis. Tačiau pajamų požiūriu jie artimi lietuviams ir lenkia lenkiškas ar rusiškas mokyklas pasirinkusius tėvus. Preliminariai sprendžiant (pagal šias dvi dimensijas), nelietuviai atrodo kaip socialinio mobilumo pagreitį įgavę žmonės, kuriems reikia atrasti tinkamą kultūrinės saviraiškos formą (pasirenkama forma, t.y. mokykla, – lietuviška). Straipsnyje buvo siekiama parodyti, kad šis prisiuderinimas prie dominuojančios visuomenės nėra tik nuostatų, bet ir galimybių klausimas. Kitaip tariant, duomenys apie pajamas yra vienas iš požymių, jog įsilieti į lietuvišką aplinką apsimoka, ir tai gali būti vienas pagrindinių asimiliacijos stimulų. Be abejo, tai tik stimulus, o ne lemiantis ir klasikinę asimiliacijos schemą vienareikšmiškai patvirtinantis veiksnys. Pluralizmo ir kultūrinės įvairovės subrandintos išlygos, teigiančios, jog asimiliacija nėra neišvengiama, lieka galioti, tačiau pateikti duomenys suteikia šiek tiek daugiau informacijos apie iki šiol Lietuvoje menkai tyrinėtą socialinę–ekonominę mažumų padėties dimensiją.

Kita vertus, jei, kaip rodo mūsų duomenys, socialinės padėties skirtumai sutampa su etninėmis ribomis, tačiau socialinio mobilumo kanalai bus atviri, asimiliacija išties gali apimti tam tikrą mažumų sluoksnį. Remiantis tyrimo duomenimis, pagrindinę nelietuvių, pasirinkusių lietuviškąsias mokyklas, dalį sudaro vidutinis sluoksnis (sąlyginai išskirtas lyginant pajamų ir išsilavinimo pasiskirstymą). Prielaidų, kurias ateity reikėtų tikrinti empiriškai, lygmenyje galima manyti, kad elitas jau turi padėtis, kurios jam užtikrina ir socialinį stabilumą, ir

etninio identiteto pastovumą. Tuo tarpu žemos socialinės padėties sluoksniai gali pakrypti skirtinga linkme: viena vertus, jie gali neturėti su kilmės bendruomene siejančių ir etniškumą reprodukuojančių veiksnių, ir dėl to sparčiai asimiliuotis, kita vertus, jiems gali trūkti individualių (kalbos įgūdžių, išsilavinimo) ar socialinių (ryšių, pažinčių tinklo) išteklių asimiliacijai. Todėl lietuviškosios visuomenės reikalavimų kartelė jiems gali būti per aukšta.

Šio tyrimo duomenys neparemia mažumų diskurse paplitusio įsivaizdavimo, kad mokykla yra pagrindinis asimiliacijos veiksnys. Greičiau atrodo, kad anksčiau įvyksta individų (būsimų pirmokų tėvų) integracija ir galbūt asimiliacinių nuostatų susiformavimas. Mokyklos su tam tikra dėstymo kalba savo vaikams parinkimas yra veikiau šio pokyčio išraiška, o ne priežastis. Tikėtina, kad pirmiausia individas įsilieja į tam tikrą socialinę terpę, ekonominę veiklą ar darbo rinkos segmentą, kuris nulemia priklausymą santykiškai aukštesniam pajamų sluoksniui, ir tik po to pasirenkama mokykla, o ne atvirkščiai.

Asimiliacijos dinamikai svarbesni ne bendruomeninio pobūdžio pokyčiai, o mikro sąveikos individų lygmenyje. Galimas daiktas, kad tam tikrų etninių visuomenės segmentų asimiliacija dar įsibėgės, jei keisis jų padėtys ir galimybės darbo rinkoje, o tuo pačiu pasikeis jų socialinio mobilumo kanalai.

Išsakytos tezės, be abejo, remiasi tik tam tikros socialinės kategorijos aptarimu, tad gauti duomenys skatina toliau nagrinėti integracijos bei asimiliacijos veiksnius ir analizuoti etniškumo raiškos formas šiuolaikinėje visuomenėje.

LITERATŪRA

Brubaker, Rogers. 2004. *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.

Brubaker, Rogers. 2001. „The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States“. In: *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24, No 4.

Gyventojai pagal lytį, amžių, tautybę ir tikybą. Surašymas 2001. 2002. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.

Kalnius, Petras. 1998. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Žara.

Kasatkina, Natalija, Leončikas, Tadas. 2003. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.

Kasatkina, Natalija, Leončikas, Tadas. 2002. „Lietuvos tautinių grupių nuostatos integruojantis į Europą: lietuviai, rusai, lenkai“, *Europos idėja ir Lietuva*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas: 222-234.

Lalluka, Seppo. 1990. *The East Finnic Minorities in The Soviet Union. An Appraisal of the Errosive Trends*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

Leončikas, Tadas. 2005. „Sociologinės asimiliacijos sampratos“, *Filosofija. Sociologija* 3: 6-11.

Paribio Lietuva: sociologinė Paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža (sud. R. Grigas). 1996. Vilnius: LFSI.

Ranonytė, Asta. 2004. „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *Filosofija. Sociologija* 4: 1-9.

Savukynas, Virginijus. 2000. „Interpretuojant identitetą: sociosemiotinė kito analizė“, *Kultūrologija*, 6: 377-412.

Tamošiūnas, Tadas (sud.), Šutinienė, Irena, Krukauskienė, Eugenija, Trinkūnienė, Inija, Bubelienė, Jekaterina. 2003. *Mokykla etniškai mišriuose regionuose. Socialinės-politinės-pedagoginės ugdymosi sąlygos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

SUMMARY

**PRECONDITIONS OF ASSIMILATION AND THE CHOICE OF SCHOOL:
COMPARISON BETWEEN GROUPS OF PARENTS OF THE FIRST-GRADERS**

The article assesses social aspects of ethnicity through analysis of differences exhibited by those who choose different primary schools (there are sectors of educational system in Lithuania that differ in language of instruction – Lithuanian, Russian, or Polish) for their children. On the basis of 2005 survey data, the groups of parents are found to differ with regard to basic social characteristics. Assimilation prospects are seen as related to strategies of social mobility. It is concluded that scho-

ol cannot be considered an independent factor in assimilation process. The choice of a school is the result of parents' integration and of their assimilative attitudes rather than the other way round. Having assessed ethnic diversity of first-graders' parents, the conclusion is made that the Russian language as such and schools with instruction in Russian tend to accommodate a larger share and spectrum of the non-Lithuanian population than the analogous Lithuanian institutes.

Įteikta 2006 05 30

Pateikta spaudai 2006 06 20

Etninių tyrimų centras,
Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių 58,
Vilnius LT-08105,
El. paštas: leoncikas@ktl.mii.lt